

ՆԱԾԱԿՆԵՐ ԱՆԳԼԻԱԻՑ

Ա.

Քանուորական զարմնումն ու յառաջխաղացումը.—կոմսոնի տիկին Վօրիք
եւ իր դործունէութիւնը.

Կայ հատուած մը, այժմ անկազմակերպ,
անծանօթ եւ անտեսուած, բայց որ կապա-
նայ զարթնուլ ու իր ուժգին հոսանքով
հեղեղել.—Լօրդ Ռօզբըրի:

Տասնեակ տարի մը առաջ արտաբերուած սոյն խօսքերը,
հին ու իրիւիական մտացնոր սոփեստներու եւ օգային օրօր-
ներով տարուբերող գուշակներու մարդարէութիւններ չէին,
խօսողը այնօրեայ ամէնէ հեղինակաւոր, սրահայեաց ու հեռա-
տես քաղաքագէտներէն մէկն էր.—Ազատական դահլիճի մի-
նիստը Լօրդ Ռօզբըրի,—որ կարտասանէր բանախօսութեան
մը առթիւ, իր շուրջ բոլորը օրէ օր կատարուող դէպքերէն
համոզուած:

Լօրդ Ռօզբըրի, որպէս Ազատական լիդըր մը՝ ի հարկէ
չէր յիշատակեր այդ «անկազմակերպ հատուածին» անունը,
անոր ապագայ գործունէութեան եղանակը, ձևն ու բնաւորու-
թիւնը՝ վաղահաս զարթնում մը չը տալու համար իր ունկրն-
դիրներուն ազոր վերաբերմամբ, բայց ինք գիտէր ու կը ճանչ-
նար այդ նորածին հիդրան իր սաղմնային վիճակին մէջ իսկ,
եւ վստահ էր անոր բռնելիք դիրքին եւ ունենալիք ազդեցու-
թեան:

Իբրեւ աչալուրջ եւ ժօտէն հետախոյզ մը առօրեայ քաղա-
քական, ինչպէս եւ ընկերական անցուդարձերուն, եւ որպէս զգա-
յուն ականատես մը տիրող աղաղակիչ անիրաւութեանց ու
անհաւասարութեանց, չէր կրնար զսպել ինքզինքը նշմարելէ
ժօտաւոր յանկարծական զարթնումի մը հաւանականութիւնը
հատուածի մը՝ որ թողուած էր անտես, անտիրական, մութին
մէջ, ցիր ու ցան եւ անառաջնորդ եւ որ ընդունակ էր գլուխ

բարձրացնելու առաջին պատեհութեամբ, միայն թէ անգամ մը Դրօշը ծածանէր և զարթնումի նշանը տրուէր:

Եւ հատուածը՝ որուն ակնարկել կուզէր Ռօզբերի, Անգլիոյ բանուորական մասն էր, դեռ ևս գոյութենէ իսկ զուրկ,— որպէս քաղաքականապէս կազմակերպուած գործօն ոյժ մը:

Անգլիոյ մէջ, ինչպէս և բազում երկիրներ, երկար ատեն աշխատաւոր դասակարգը հանդիսացած է ականատես մը լոկ շուրջը սանձարձակ տիրապետող շռայլութեան, զեղխանքին ու ապականութեան՝ առանց կազմակերպած բողոքը ստեղծելու: Երկու հօր հոսանք կար միայն—պահպանողականութիւն և ազատականութիւն—ու իր ասոնց ձեռքը գործիք մը ըլլալէ զատ ուրիշ պաշտօնի մը իրաւունքը չէր կարող ըմբռնել:

Ազատութիւնը՝ խօսքի, գրչի, և այլն, ինչպէս և աշխատանքի պայմաններու բաղադատական առաւելութիւնը ուրիշ ճնշող երկիրներու վրայ, միացած կրօնական գաղափարի գերիշխանութեան, մեծապէս կը նպաստէին Անգլիոյ զրկեալ դասակարգը քնատ և սղէտ դրութեան մէջ պահելու: Մանաւանդ կրօնական դոգման անհամեմատօրէն հսկայ դեր խաղացած է Անգլիոյ ընկերական հարցերու վերաբերմամբ ունեցած դանդաղութեան մէջ, տարածելով իր խոչնդոտները մինչև իսկ քաղաքական խնդրոյ վրայ՝ շնորհիւ Լորդերու կամ Բարձր ժողովին, որ գոյութիւն ունի ժառանգականօրէն, առանց ժողովրդի կամքին, և որոնց մեծամասնութիւնը կը կազմեն, աշխարհական լորդերէ աւելի՝ հոգևորական լորդեր,—եպիսկոպոսներ,—առանց որոնց վաւերացման ժողովրդէն ընտրուած Պարլամենթի անդամներու որոշումներն ու ծրագիրները արժէք չունին երբէք, ինչ խնդրոյ ալ վերաբերին աղոնք*):

Այդպէս, մշտական քարոզները հեղութեան, համբերութեան, ինքնագոհութեան՝ ապագայ երևակայական երանութեանց երազներով յափրացած՝ կասեցուցած են քայլը. չափազանց խօսելով եթերային նիւթերու վրայ՝ մոռցնել տուած իրականութիւնը, կուրացուցած հոգին ու բանականութիւնը:

Սկսելու համար բարեփոխման և մաքրագործումի ուժեղ գործունէութիւն մը, անհրաժեշտ և անխուսափելի է եղած բաղադրիչ սոյն վիթխարի ապառաժին, որու գոյութիւնը կը թուականէ տասնեակ հարիւրաւոր տարիներ, որ իր գոհերուն մինչև ծուծն է թափանցած՝ ըլլալով ամէնօրեայ սնունդը անոնց: Այսպիսի զարհուրելի արգելք մը, հաւանականաբար,

*). Այս կէտին վրայ աւելի մանրամասնօրէն պիտի ծանրանաք լեռագայ տեսութեանց առթիւ:

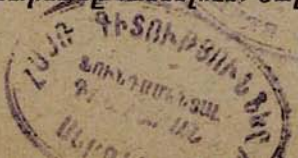
դիւրին չէ խորտակել՝ առանց ժամանակի բարերար աջակցութեան և մտաւոր զարգացման:

Յրանսական Մեծ Յեղափոխութեան մեծագոյն գործերէն մէկը եղաւ այն՝ որ պատռեց կրօնքի վաւագոյրը, որու ետեւ կը խաղացուէին ապականութեան և ոճիրներու ամէնէ անզուգական տեսակները, և իր մերկութեան մէջ ոչ միայն խորթ՝ այլ և նողկալի երեցաւ հասարակութեան, որովհետեւ, ան տեսաւ կրօնքը, դրական նպաստ մը չը մատուցանելէ զատ իրեն, ուրիշ երկու մեծագոյն թշնամիներու—միապետութեան ու դրամապետութեան (capitalism)—հետ ձեռք ձեռքի, կառաջնորդէր զինքը անել ու յուսահատ լաբիւրինթոս մը:

Յրանսական Յեղափոխութեան «կարմիր սարսափն» էր որ մեծապէս ուշացուց Անգլիոյ աշխատաւոր մասին ընդվզումը հանդէպ իրենց դասակարգային կեղեքիչները:

Յրանսա, անհամեմատ աստիճանով մը ընկճուած ըլլալով տէրունական աւազակներու, արքունական ոճրագործներու և ապականուած ցոփերու զարշապարին ներքեւ, հիմնական ու կատարեալ յեղափոխութենէ զատ ուրիշ կերպով չէր կարող մաքրագործուել: Արքունական շրջանակը այն աստիճանի էր բերած իր բռնակալ և քմավար տիրապետութիւնը՝ որ ամէնէ խաղաղաբարոյ հպատակներն անգամ ըմբոստացման էին մղած, և այսպէս, անխուսափելին հասաւ: Ժողովրդի առաջնորդները շուտով ըմբռնեցին այդ վարմունքի ապագան, և դիմեցին միակ ու անհրաժեշտ դարմանին—էովին յեղափոխման տիրող կարգերուն, որ նշանակեց բազմաթիւ զոհ, առատ արիւն և «կարմիր սարսափ»:

Անգլիոյ միապետականութիւնը, դեռ շատ կանուխէն, ունէ ճիգ խնայած չէ մարդկային այս մեծ յեղաշրջումը պախարակելու և դատափետելու, ներկայացնելով զայն վայրագ ու արիւնոլիտ ստահակներու գործ, որոնց արիւնէ զգացած հաճոյքը կը մղէր զիրենք համանման հրէշային խաղերու: Ու այս կարմիր մղձաւանջը այնպէս մը տիրացած էր տգէտ դասակարգին՝ որ կը սոսկար շուրջ մը հանելու՝ մի գուցէ զինքը մարդասպանի ոճիրով չը քարկոծելու համար: Դժբախտ դասակարգի մը բարեփոխման առաջարկ ու բողոք՝ հոմանիշ էր Ֆրանսական արիւնոտ շրջանի ներմուծման Անգլիա, որ ոչ մէկուն ալ փափաքելի էր, առաւելաբար չարքաշ ժողովրդին՝ որ տակաւին բաւականաչափ ինքնազարգացում չունէր հարցին տնտեսական կողմերը ըմբռնելու: Իսկ մնացեալ դասերը, որ շատ լաւ կը հասկնային կացութիւնը, լոկ կը հրճուէին իրերու վիճակի մինչ այդ աստիճանը հասնելուն: Նախաձեռնութիւն մը Յունուար 1907.

4935
ՊԱ-1391

ընել՝ պաշտպան հանդիսանալու տառապող լայնածաւալ դատա-
կարգի մը իր բովանդակ արտադրող ոյժերով՝ յիմարութեան
մօտեցող յղացում մը պիտի համարուէր, մէկդի թողլով անփո-
խարինելի կորուստը սեպհական շահերու և յետագայ անօպառ
հեղեղը նախատինքի։ Այսպէս, փրկութեան գործը, հակառակ
բազմաթիւ ու բազմազան արգելքներու, մնացած էր բուն
իրեն, տառապողին, իբրեւ միակ եղանակը։

Բանուորականութիւնը, և, հետեւեալ, ընկերավարու-
թիւնը (սոցիալիզմ), առաջին ոխերիմ թշնամի ունեցաւ, շատ
հաւանականօրէն, շահագործող ու առանձնաշնորհեալ դասը,
որու անմիջական օգնութեան հասաւ կրօնական օլիգարխին,
ըլլալով աներևակայելիօրէն աղքեցիկ, ձեռքի տակ ունենալով
օրէնսգրական մեքենայի բանալին։ Առաջինը կեղծ ահազան-
գը հնչեցուց երևակայական արիւնշալի անիշխանութեան
մինչ երկրորդը՝ մօտալուտ թագաւորումը անաստուածու-
թեան,—այսինքն անկարգապահութեան, ապականութեան, չա-
րիքի, ոճիրներու և անբարոյականացման՝ որպէս նախակարա-
պետ մօտալուտ ազգային դահաժիժման դէպի մշտնջենական
աւեր և կորուստ...

Իզուր ճգնեցան հալածուած դասի աննշան, տկար այլ
յանդուգն առաջնորդները վանել այդ սուտ նախագուշակու-
թիւնները. իզուր ջանացին ցուցնել յեղաշրջման մը պէտքը
տիրող ընկերական պայմաններու, որ ոչ մէկ կերպով արին
հոսել կը նշանակէր, որ ոչ մէկ կերպով կսպառնար իրենց
հաւատքին կամ զարգացման, այլ ընդհակառակը, կը բազմա-
պատկէր առանձնաշնորհումները և կը գնէր զիրենք լաւագոյն
մակարդակի մը վրայ։

Այս գաղափարի հակառակորդները, որոնք, պէտք չէ
մոռնալ, ոչխարի անմեղ ու յիստաղաղասէր՝ մորթով կը ճանչ-
ցուէին միշտ, իբրեւ «ջախջախիչ և անժխտելի» փաստ բաւա-
կան է որ մատնացոյց ընէին Ֆրանսան և գունագիտ պատ-
կերներով իրականութիւնը ճիշտ հակառակ կողմէն պարզէին։
Վիճելու հող չէր մնար այնուհետեւ—իրաւունքը հակառակոր-
դինն էր։

Անգլիական ամբոխը շատ տարօրինակ և հետեղական
քնաւորութիւն ունի։ Ով որ կը ներկայացնէ մեծ ոյժ, ով որ
ընդունակ է աղմուկ ու իրարանցում յառաջացնել, ով որ յա-
ջողի խմորել զինքը հին սովորութիւններ յարգելու խրատ-
ներով—հոգ չէ թէ աղետաբեր վտիճաններու տանին ասոնք
զինքը—պիտի հետևի։ Նորութիւններ որդեգրելու ֆրանսական
ու ամերիկեան փութկոտութիւնը չունի։ Իսկ այս բարոյը կը

դառնայ անհամեմատորէն անխախտելի՝ երբ լսուած է կրօնքի սպասաւորներէ, որոնք գերիշխանած են զինքը հովին:

Անգլիական հասարակութիւնը ունի զանազան բաժանումներ—ազնուապետութիւն (aristocracy), բարձր դասակարգ (High Life), միջին դասակարգ (Middle class) ու այս երեքէն վերջ իսկ՝ կայտակաւին դաս մը, վարի միջին դասակարգ (lower middle-class) որ չուզեր հաւասարել զինքը «աշխատաւոր» կամ «ռամիկ» մասին: Ասոնց իւրաքանչիւրը թեթեւ հակառակութեան և սուր մրցումի մէջ են միմեանց հետ, մինչ իրենց միահամուռ ու սեղմուած վիթխարի բանակը իբրև պատնէշ կանգնած է յետին դասակարգի (lower class) կամ աշխատաւոր ամբողջութեան դէմ: Կրօնքը բոլորին ալ զօրաւոր նեցուկներէն մէկն է և մեծապէս կը սիրեն ճանչցուիլ ջերմեռանդ հաւատացեալներ: Ուստի, իրենց շարքերը վստահօրէն իրար սեղմելու ամենէն ապահով ահազանգն է կրօնքի երեւակայական անհետացման ու «անբարոյականութեան» և «վատութեան» հաւանական տիրապետման վայնասունը:

Այսպէս, շնորհիւ վերոյիշեալ հնարամտութեան, ընկերվարականութեան ծնունդը, դեռ իր սաղմին մէջ, Անգլիա մկրտուած է «անհաւատութեան» մակդիրով—ամէնէն հզօր զէնքը և ամէնէն վստահ եղանակը հասարակութիւնը ետ կեցնելու այդ դադափարին փարելէ, և, չնայելով ընկերական կարգերու հիմնական բարեփոխման առաքեալներու ջերմեռանդ հաւատացեալի poseին, ինչպէս որ իրապէս էին, անապաշտութեան գազանը ցնցելը մեծագոյն դժուարութիւններէն մէկն էր *):

Բարեկարգիչի մը ամբողջ քարոզը, իր բոլոր փաստերով ու ապացոյցներով, կարելի էր ջրել լակոնական ֆռազով մը, որ աւելի կազդէր քան ընդարձակ ընդդիմախօսութիւնները.— «անհաւատ է», —ուստի և անիշխանական, մարդասպան, ոճրագործ, արիւնարբու հրէշ, անբարոյական և դեռ ինչ զգուշի մակդիր որ կը բովանդակէ բառարանը:

Այսպիսի յայտնութիւններ, բնականաբար անհաւատալի կը թուին երկրի մը մէջ՝ ուր բացարձակ ազատութիւն կը տիրապետէ: Բայց, եթէ կարգ մը երկիրներու ամբոխը ետ մնացած է ժամանակի պահանջներուն չափազանց ու ծայ-

*) Շատ տարօրինակ հակասութեամբ մը, այսօր իսկ, Պարլամենթը դաշնուող 45 բանուորական ներկայացուցիչներու մեծամասնութիւնը ջերմաստիճաններ են (հակաանգլիքան եկեղեցիին պատկանող) և անոնցմէ մէկ-երկուքը իւրաքանչիւր կիւրակի ը քարոզեն ժողովարանի մէջ կրօնական դասեր:

րայեղ բռնակալութեան շնորհիւ, Անգլիոյ բանուորականութիւնը անշարժութեան դատապարտուած է իր վայելած կարգ մը ազատութիւններով:

Սակայն, տիեղերքի մէջ ամէն ինչ ենթակայ է յեղաշրջման անողոր օրէնքին: Եւ ապա, կայ այլ անխուսափելի ճշմարտութիւն մը: Թօմըս Բէյն, Ամերիկայի Անկախութեան համար ինք ալ իր գրչով կռուող անձնաւորութիւն մը, որու գործերու և կեանքին աւելի մօտէն պիտի ծանօթացնենք մեր ընթերցողները առաջին առթիւ մը, հետեւալ խօսքերը կըսէ Մարկիզ Լա Ֆայէթի ձօնած գրքոյկի մը նախաբան-նամակին մէջ:—«Մարդկութիւնը, ինձ կը թուի որ, միշտ հասուն է իր ճշմարիտ շահերը ըմբռնելու, պայմանաւ որ ատոնք ներկայացուին իր հասկացողութեան յստակօրէն, և այնպիսի եղանակով մը՝ որ անձնական շահատակութեան կասկած չը յարուցանէ և չը վիրաւորէ չափազանց ինքնահաւանութեամբ: Երբ բարեկարգուած կուզենք, պէտք չէ դատափետնելք»:

Ճիշտ այս պարագան է որ տեղի ունեցաւ Անգլիա: Եւ, թէպէտեւ մինչև օրս ալ ընկերվարական-սոցիալական (սօցիալ-դէմօկրատ) անունը անհաճոյ բանաձև մըն է ժողովրդի մէկ մասի ականջին, որոնք աւելի յարգուած և սիրուած են Անկախ Բանուորական Կուսակցութիւն անան տակ*), այսուհանդերձ՝ Բուքսթօնը անցուած է և ալ հին զէնքերը ոյժ չունին որպէս փաստ:

Ասկէ 20—25 տարի առաջ բանուորական դասակարգի գոյութիւնն ու անոնց շահերու համար ձայն բարձրացնելը մտքի ամենայիմար յղացումներէն մէկն էր: 12—15 տարի առաջ, գրեթէ այն պահուն երբ լօրդ Ռօզբըրի վերոյիշեալ խօսքերը կարտասանէր, անոնց բողոքը ովկէանի մէջ ինկող կաթիլ մըն էր: Սակայն և այնպէս, հեռատես քաղաքագէտը կզգար այդ «անկազմակերպ ու անծանօթ» հոսանքին ազդեցութիւնը և այսօր, այդ խօսքերը ակամայօրէն բացարձակ

*) Բաւական տարիներ առաջ Անգլիոյ սօցիալ-դէմօկրատ կուսակցութեան մէկ մասը բաժանուելով զանազան շարժառիթներէ մղեալ, ինքզինքնին հռչակեցին Անկախ Բանուորական Կուսակցութիւն (Independent Labour Party): Իրարու դէմ ունէ զգալի թշնամանք չունին և միշտ պատրաստ են իրարու օգնել թէ Պարլամէնթի մէջ և թէ դուրսը. միայն, եթէ ներքին է ըսել, Ա. Բ. Կ.-թեան զաղափարները աւելի չափաւորուած ու միւսնեւուն չափ սուր չեն: Իրենց ձեռնպահութիւնը կրօնական և այլ հարցերու առթիւ՝ շահեցուած է իրենց բանուորական մեծամասնութիւնը, բայց բանուորական դասի հակառակորդները զանազանութիւն չեն դնել երբեք յարձակման պահուն և կը ջանան միեւնոյն դոյնով պատկերացնել երկուքն ալ:

իրողութեան մըն են յանգած: Slowly but surely, (դանդաղ այլ վստահօրէն) եղած է Անգլիոյ ազգային նշանաբանը իր բոլոր գործերուն մէջ: Այդ դանդաղ բայց վստահ քայլը այս պահուս քղձալի ճանապարհն է մտած և այսուհետև պէտքէ քալէ անվանդ և անկասելիօրէն:

Ժամանակ մը բոլոր առանձնաշնորհուած դասակարգերը կը շեղէին ժողովրդին միտքը շարք մը այլ արտաքոյ գոռու-գոչումներով,—ինչպէս անկրօնութեան նախօրեակ, անիշխանութեան մերձեցում, տգիտութեան թագաւորում, ազգային անջատում և քայքայում, բայց այժմ աշխատաւոր դասակարգը բաւականաչափ զարգացած է որպէս զի չտեսնէ այդ բոլորին ետև մէկ գլխաւոր վախ մը—վաշխաւութեան, կողոպուտի և անիրաւութեան զարհուրելի հարուած մը որ չեն ուզեր բացէ ի բաց յայտարարել:

Պահպանողական շատ գլխաւոր հանդէս մը *) իր անցեալ հաժարին մէջ հրատարակած էր յօդուած մը՝ որ՝ հակառակ իր ամբաստանող լեզուին, մեծ առիթ կուտայ բանուորական դասին հպարտանալու իր կատարած հսկայ գործին վրայ այսօր քան կարճ ժամանակաշրջանի մը մէջ: Յօդուածագիրը կը խոստովանի թէ ընկերավարականութիւնը կը յառաջադիմէ Անգլիա, —ամէնէ անյուսալին—և աներևակայելի վազքով մը: Անոնք սովորեցան, կըսէ, թէ ժողովուրդը չսիրեր «կարմիր սարսափի» խօսքեր ու գործքեր, հետեաբար, իրենց պրօպագանդան յառաջ կը վարին խաղաղիկ և լուռ միջոցներով, Ոմանք կը կարծեն թէ գոյութիւն չունին, թէ գործ մը ընելու ընդունակ չեն, սակայն և այնպէս, պարլամէնթական ծրագիրները իրենց «քմահաճոյքներուն» շուրջը կը դառնան, և, դեռ աւելին, կը յայտարարէ որ պարլամէնթական նախորդ նիստը բացարձակապէս ապացուցանեց թէ ընդդիմադրական ոյժ կոչուելու միակ արժանի կուսակցութիւնը բանուորականն է, չնայելով իրենց 45 թիւին հանդէպ 620 միւս դաւանանքի պատկանող անդամներուն, որոնց առաւել քան 400 ազատականներ են: Յօդուածագիրը բանուորականութեան այս յառաջխաղացման մեծագոյն պատասխանատուութիւնը կը բարդէ ազատական դահլիճին վրայ որ անարգել ասպարէզ թողուցած է անոնց առջև և միշտ անոնց հաճելի ծրագիրներ ի լոյս կընծայէ, կամ անոնց առաջադրածները կը հիւրընկալէ առանց վարանումի: «Բանուորական» անունը թող չհրապուրէ,—կզգուշացնէ գրողը խնամուտ, և համոզիչ խօսքերով,—որովհետև անոնք բոլորն ալ մէկ նպա-

* 714 (National Review, Nov. № «The Coming Social Revolution».)

տակ և ուղղութիւն ունին միայն—սօցիալիզմ: Այս բառը կը սարսափեցնէ զիրենք, սակայն փախուստ չկայ հեղեղող հոսանքին առջև:

Իրաւ է որ Ազատական կառավարութիւնը առաւել զիջումներ կընէ բանուորական դասին, քան նախարդը, սակայն, ատոնք բնաւ դադրեցուցած են յիշեալ կուսակցութիւնը ազատականութիւնն ալ չարաչար քննադատութեան ենթարկելէ, որովհետեւ աշխատաւոր դասակարգին պահանջը մեծ ու բաղձազան է ներկայ կառավարութենէն: Անոնց շոյալուած խոստումներն էին որ զինքը ներկայ վիճակին բարձրացուցին: Անոնց պէտքերուն անմիջական գոհացում տալու երաշխաւորութիւններն էին որ վաստակցուցին իրենց քուէներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը ամենուրեք, բայց, հակառակ այս բոլորին, ներկայ ազատական կարինէթը, բարձրանալով գործի, գրեթէ մոռցաւ ամեն ինչ և շնորհած մէկ-երկու առիթները բանուորական ներկայացուցիչներուն՝ բաւական սեպեց զանոնք լոկո-նելու եւ այսպէս, շուարեցաւ տեսնելով թէ բանուորական կուսակցութիւնը չը տեսնուած պայքար կը մղէ ազատականութեան դէմ և ազատական թեկնածուներու դէմ բանուորականներ կը դուռին ընտրութիւններու ժամանակ: Քիր Հարդիի (զխաւոր առաջնորդ (chief Whip) պարլամենթին մէջ բանուորական կուսակցութեան) հրապարակաւ մէկ պատասխանը այս անմիտ փաստաբանութեան դէմ շատ նշանակելի է:—Տասը տարի առաջ, յայտարարեց եռանդուն լիդըրը, 12 ներկայացուցիչ էինք պարլամենթի մէջ, բայց չը բաւականացանք ատով ու պայքարեցանք ու այսօր հասանք 50 ի: Կը կարծէք թէ պիտի բաւականանանք հիմա այսքանով. իհարկէ ոչ, հոգ չէ թէ դէմերնիս ունենանք ազատական կամ պահպանողական կառավարութիւն, քանի որ երկուքէն և ոչ մէկն ալ կը նպաստէ ու կաշխատի մեր առանձին շահերուն համար և մինչև որ ունենանք ջախջախիչ ներկայացուցչութիւն մը, պիտի շարունակենք մեր պայքարը....

Սա պարզ ու մէկին յայտարարութիւն մըն էր՝ որ շըշմեցուց մեծախոստում ազատական կառավարութիւնը և պր. Հօլտէյն, պատերազմական միլիտարի հոկտեմբեր 5-ի բանախօսութեան մը առթիւ ըրած յայտնութիւնը յատկանշանական էր:—«Եթէ, կըսեր իմաստուն միլիտարը, պր. Քիր Հարդի կամ ուրիշներ, բանուորականութեան անուամբ երեւան բերեն վերացական առաջադրութիւններ որոնք հակասական են ազատական սկզբունքներուն, այն ատեն ազատական կուսակցութիւնը պիտի ստիպուի սուր սուրի գալ իրենց հետ»:

Մը. Հօլտէյնի սոյն խօսքերը բոլորովին անպէտ էին, րաւնի որ արդէն բանուորականութիւնը շատոնց ի վեր նետած էր ձեռնոցը բուրժուական շահերու ջատագով կուսակցութեանց և իրենց ներկայ կեղծ յուսախարութիւնը հռչակելու կարիք չկար երբէք:

Վերոյիշեալ յօդուածագիրը, ողբալով հանդերձ ազատական կառավարութեան ուշ խելքի գալը, չյուսահատիւր կամ լքեր խնդիրը: Բուռն կոչ մը կընէ թէ ազատական և թէ պահպանողական ներկայացուցիչներուն՝ մոռնալով իրենց կուսակցական ներքին երկրորդական կէտերը, ձեռք ձեռքի տան միշտ՝ երբ բանուորական հիդրան իր գլուխը սպառնայ բարձրացնել և միանգամ ընդ միշտ ջախջախեն զայն, որովհետեւ, — կը գրէ, — անոնք ոչ միայն աղետալի են քաղաքականապէս, այլ և զարհուրաբեր պիտի ըլլան հասարակական ու անհատական շահերու տեսակէտով, երբ «բանուորական բռնապետութիւնը» թագաւորէ! Անոնք, կը շարունակէ, ոչ միայն իրենց լուծին տակ պիտի առնեն երկրին արդիւնարեւական մեքենան, այլ և պիտի «կողոպտեն» «վաստակաւոր» անհատը իր «դառն աշխատութեան» արդիւնքէն և բոլորը դարձնեն «ըստրուկներ» իրենց անօրէն ու կամակատար իշխանութեան... այսպէս մեռցնելով ամենագլխաւոր բարիքը երկրի մը, այսինքն մրցումը, որ «առաջին ազգակն է յառաջագիմութեան»:

Բանուորականութեան դէմ զգացուած ատելութեան գըլխաւոր շարժառիթը, վերջապէս, կսկսի երևան գալ այս կամ այն պատրուակին տակ հոս: Մանկական հակառակութիւններ ան ազդեցութիւն չունին. իսկ հոսանքը կը վազէ ու կը հեղեղէ անարգել: Ինչպէս պր. Հայնտմէն կը յայտնէր անցեալները մեծ ցոյցի մը մէջ, «առավակաւորութիւնը ծովափն է՝ որուն պէտք է գան կոհակները», և, տարակոյս չկայ որ կուգան:

Հասարակութիւնը այլ ևս չը նայիր բանուորական ներկայացուցիչներու և առաջնորդներու վրայ որպէս երազող պարիսեր, ութօպիստներ, որոնք մտացնոր յղացումներով ժամավաճառ կըլլան, այլ կը տեսնէ անոնց մէջ իր բուն ու անմիջական շահերուն մէն-մինակ պաշտպանը: Աշխատաւոր դասակարգը առանձին ու ինքնագլուխ թողուած չէ հոս իր անեղ պայքարին մէջ այլ ևս: Անգլիական այժմու գրականութեան և գիտական կաճառին գլխաւոր հանճարներէն ոմանք հրապարակաւ կը հռչակեն իրենց դաւանանքը և անյաղթելի մարտիկներ են կանգնած իրենց գրչով ու խօսքով ի նպաստ զրկուած դասակարգի իրաւունքներուն:

Ներկայի մեծագոյն թատերագիրը, պր. Ջօրճ Բէրնըրտ

Ծօ, որուն խողերը միահամուռ գեվեստի կարժանանան ամէն դասակարգի և գոյնի մամուլէն, հանրածանօթ ընկերվարական մըն է ու իր խողերը այդ համոզման արտացոլացումն են մէկ ծայրէն միւսը, իր անմըցելի երգիծանքով և արհամարհանքով համեմտած ընդդէմ դասակարգերը, թէպէտև ունկընդիրներուն լաւագոյն մասը կը կազմէ աշխուհական և բարձր, ինչպէս նաև մտաւորական դասը: Առաջնակարգ ընկերական-վիպագիրը, Հ. Կ. Ուէլս, որ նոյնպէս եզական է իր տաղանդով, հրապարակաւ ընդունուած champion մըն է աշխատաւոր դասակարգին և ասկէ մի քանի շաբաթներ առաջ հրատարակած մէկ հոյակապ վէպէն վերջ—«In the Days of Gomet», որ մարդկային երազուած երջանկութեան արտացոլացումն է իր գունագեղ պատկերներով,—դեռ առջի օրերս հրատարակեց շարք մը essay-ներ ընկերվարականութեան բռնելիք ապագայ դիրքին վրայ ընտանեկան կեանքին մէջ, առանց յիշատակելու իր մեծագոյն աշխատութիւնը,—«Ամերիկայի Ապագան»,—որպէս արդիւնք իր անցեալ տարուայ կատարած մանրախոյզ հետազոտութեան:

Այս, ինչպէս նաև կարգ մը յարաբերական պարագաներ, կը դնեն բանուորական դատի յաջողութիւնը գրական հողի վրայ: Ոչ ոք կը տարակուսի իր ժողաւոր յաղթանակին վրայ: ոչ ոք կը համարձակի ուրանալ անոր եռանդուն գործունէութիւնը: Ամէնէ աւելի կզգայ այս Ազատական Կառավարութիւնը, սակայն, որքան ալ ընդդիմութեան խրատներ և քաջալերական յորդորներ դրուին իբրև պատուար բարձրացնելու անոր հոսանքին առջև, անօգուտ է, յաջողութիւնը անհաւանական, արդիւնքը աղէտաբեր: Ինչո՞ւ Որովհետև, այն օրը որ Ազատականութիւնը միահամուռ, բացարձակ ու պաշտօնական կռիւ հռչակէ բանուորականութեան դէմ, ինչպէս վերջինս բռնած է անվախօրէն, Կառավարութեան անկման մահադանդը կը ղօղանջէ*): Այդ կը նշանակէ իր ճնշմամբ ճիւղը սղոցել, զինք

*) Այս տողերը տակաւին փոստին չյանձնած աչքէ կանցնէի Լօնդոնի նշանաւոր հանդէսներէն մին, Contemporary Review, որ ազատական գրիչ մը, վաւերացնելով շոյալուած բոլոր հիացումները հանդէպ բանուորական յաջողութեան, իր սրտանց խնդակցութիւնը կը յայտնէ այն իրողութեան վրայ որ Ազատական ու Բանուորական կուսակցութիւնները կատարել հաւաստակութեան մէջ չընկան պարլամենթի բ. նիստին մէջ ինչպէս չարամիտ լեզուներ կը նախադուշակէին: Ինք ալ, անկեղծօրէն կը խոստովանի որ եթէ Ազատականները բացարձակ կռիւ մղեն բանուորականութեան դէմ Սօցիալիստ և այլն հռչակելով, ու թէ կանուկ պիտի թշնամի դարձնեն այն բոլոր բանուորները որ քուէ տուած են իրենց և զրկեն զանոնք Պահպանողական Կուսակցութեան, ինչ որ բնաւ հաճելի չէ:

իր դիրքին վրայ պահող քուէնիւրը բռնաբարել և ինք իր գոյութեան սիւնները խախտել: Ու ասոր ապացոյցները մէկէ աւելի են:—Ամբողջ քառորդ դար պարլամենթի մէջ բանուորական դատը պաշտպանող Ջոն Բլընսը Կաբինէթի անդամ կարգելը ամէնէ անկներեն է Ազատականութեան ակամայօրէն պարտաւորուած վիճակին՝ զիջումներ ընելու բանուորական պահանջներուն:

Բայց, որքան ալ մեծ ու նշանակելի լինեն զիջումները, որքան ալ հաշտ ընթանան զանազան խնդրոց մէջ, պայքարը անճողողելի է, անհրաժեշտ ու հրամայողական:

Անգլիոյ աշխատաւոր դասակարգի իր վիճակէն բարձրաբողոք դժգոհութիւնը մեծապէս զգալի կը դառնայ հետզհետէ: Յոգնած Պաշպանողական Կառավարութեան շահամուտներէն, կասկածոտ Ազատական Դաշինքի դիրքին, իր աչքն ու յոյսը սեւեռած է իր ներկայացուցչութեան վրայ, որ, առանց վարանումի կարելի է ըսել որ մեծ ապագայ կը խոստանայ, ըլլալով երկրի պայմաններն ևս անհամեմատօրէն նպաստաւոր: Առօրեայ անցքերուն մօտէն հետախոյզ մը կրնայ ամենայն վստահութեամբ գուշակել որ ապագայ ընդհանուր ընտրութիւն մը, բանուորական ներկայացուցչութիւնը վերջնոյն նման պիտի եռապատկէ իր այժմու թիւը: Եթէ Անգլիոյ բանուորութիւնը ունենար դրամական այն ոյժը՝ ինչ որ ունին իրենց թշնամիները, թերեւ այսօր իսկ դեռ տասնեակ մը աւելի անդամներ ունենար պարլամենթի մէջ: Որովհետեւ, պէտք է յիշել որ Անգլիա, ընդհանուր ընտրութեանց ատեն հարկ ու անհրաժեշտ է դրամական զօրաւոր նեցուկ, անհատապէս թէ այլապէս: Հասկանալի կը լինի սա՝ երբ ըսինք թէ ներկայ պարլամենթի

Մանական այս բողոքիս, երբ կատարեալ ճգնաժամէ մը կանցնի Պարլամենթը դաստիարակութեան հարցին նկատմամբ, Բանուորական և Ազատական շահերը կը պահանջեն ամէն գնով սեղմ և հաշտ կենալ լօրդերու բռնապետական ռեժիմի դէմ միահամուռ բողոքելու համար:

Տարօրինակ զուգահիշական մը պ. Քիւր Հարրիս, համանման նըշանաւոր հանդէսի մը մէջ, ի պատասխան կարգ մը հարցերուն թէ բանուորական դասը պիտի պաշտպան հանդիսանայ Ազատականութեան թէ ոչ, կըսէ:—«Պաշտպանած ենք կառավարութիւնը կամ հակառակած իրեն՝ ճիշդ ինչպէս որ գործաւորական շահերուն յարմար ենք սեղաձ»,— և ապա յառաջ կերթայ յայտարարել որ միեւնոյն ուղղութեան պիտի հետեին միշտ, եթէ տեսնեն որ առանց իրենց աւանդները ոտնակոխ ընելու օգուտ մը կրնան մատուցանել զիրենք ընտրող դասակարգին:

Աւելորդ է ըսել որ մանաւանդ այս վերջերս պարլամենթի մէջ կատարեալ նիզակցութիւն կը տիրէ, խնդրոյ ներքեւ ըլլալով շարք մը բանուորական շահերուն նպաստող ծրագիրներ, որոնք լաւ ընդունելութիւն են գտած ազատական դաշինքէն:

անդամներէն ուսանք 7-800 ոսկի ծախսած են ընտրուելու համար, մինչդեռ քիչ չէ 500, 400, 200, 100, 50 և այլն ոսկի ծախսողներու թիւը (*): Կաշառեցի... ի հարկէ ոչ. անուանապէս արտօնութիւն չկայ այդ բանին. սակայն իւրաքանչիւր կուսակցութեան գործակատարներ հոս ու հոն կը վազեն, կը հաւաքեն անհատներ ու կը տանեն գինետուն. կը հրաժմեն ճաշերու, ընթերցանութեան, երեկոյթներու, (սա նախ բան ընտրութեանց սկսումը) ուր զանազան կարգի ըմպելիներ, — աշխատաւոր դասի պաշտամունքի առարկան — առատօրէն կը հոսին,

երբ, ընտրութեան բոլոր հասնի, այդ յորդ սեղանէն օգտուողը բնական է որ իր քուէն զայն ընծայողին շնորհէ: Բայց այս «կաշառել» չը նշանակիր, հետեւաբար թոյլտրելի է: Բացի այդ, անգլիացի քուէարկուն առհասարակ չերթար քուէ տալու մինչև որ օթոմօպիլ մը իր դուռը զգայ և զինքը չը տանի: Քուէարկուներու թիւը երբեմն կը հասնի տասնեակ հազարի: Հարկաւոր է ատոնց կառք հայթհայթել, իսկ կառք հայթհայթելու համար անհրաժեշտ է մեծամեծ գումարներ: Եւ, բնական է որ

*) Յայտարարութիւն կը նշանակէ պարլամենթի անդամ ընտրուիլ Անգլիա, ինչպէս և Սկոտլանդ ու Իռլանդա, այստեղ յառաջ կը բերեմ վերջին ընդհանուր ընտրութեան (Յունուար 1906) առթիւ կատարուած ծախսերը, առնելով պաշտօնական Կապոյտ Գրքէն որ անցեալները հրատարակեցաւ:—

Ընդհանուր գումարը 1,166,858 ոսկի ստերլինգ է, թէպէտև կառավարութեան թոյլատրած ծախսի maximum-ն է 1215630 ոսկի ստերլինգ:

Այս գումարը բաժնուած է հետեւեալ կերպով:—

Տպագրութեան և այլնի 418,216 ոսկ. ստեր.

Հրապ. ժողովներու 30,157 » »

Անհատական ծախսեր 64,054 » »

Գրագիրներու, լրագրողներու 129,752 » »

Այս ծախսերը բաժանուած են.

Անգլիական ընտրութեանց 996,861 » »

Սկոտլանդական 138,381 » »

Իռլանդական 31,615 » »

Քուէներու ընդհանուր թիւն էր 5645104:—Ասոնցմէ 4,880,073 Անգլիոյ մէջ. 611,350 Սկոտլանդ, և 153,681 Իռլանդիոյ:

Իւրաքանչիւր քուէի միջին արժէքը կը լինի.—Անգլիա և Վալէս 4 շիլին I պէնի (2 բուլլի), Սկոտլանդ 4 շիլին 6 պէնս (2 բ. 20 կոպ.) Իռլանդա 3 շիլ. 8 3/4 պէնս (1 բ. 41 կոպ.):

Քուէներու համար ամենամեծ գումարը ծախսուած Անգլիոյ հարաւային նահանգներէն մէկուն մէջ (Քէնթ, Սէվընօք բաժանում) ուր 44 քուէի համար թեկնածուն վատնած է 591 ոսկի կամ մօտաւորապէս 12 1/2 ոսկի իւրաքանչիւր քուէի համար:

Պարլամենտական 670 նիստերուն համար յառաջ եկած են 1273 քանդիդատ:

Մ. Հ.

բանուոր ներկայացուցիչ մը, որուն ծախսերը պէտք է իր մասնաճիւղը, ինչպէս և յաճախ քոյր մասնաճիւղերը հոգան, չը կրնար մրցումի մտնել ազատական ու պահպանողական խողոր դրամատէրերու հետ, որոնք իրենց ծախսերը ինքնին կը հոգան:

Ճիշտը խօսելով, թէպէտ անձնապէս բոլորովին տեղեակ չենք մենք, սակայն մի քանի արժանահաւատ անգլիական օրաթերթեր յայտնեցին թէ Մր. Քարնըզի, հանրածանօթ միլիօնատէր իրլանդացի-ամերիկացին, գրեթէ միակը միլիօնատէր կրեստաներուն մէջ՝ որ գիտէ դրամը օգտակար և դրական գործերու նուիրել, վերջին ընդհ. ընտրութեանց պահուն մեծապէս օժանդակած է Անգլիոյ բանուոր դատակարգին նիւթապէս՝ իրենց գործը դիւրացնելու համար: Քարնըզիի նկատմամբ անհաւատալի բան մը չէ սա. բայց և այնպէս, նշանակելի է այն տեսակէտով որ նոյն դուրսէն անհատներ իսկ սկսած են ճանչնալ այս մեծ դանդուածին անմիջական բարեփոխման անհրաժեշտութիւնը և կրցածնին չեն խնայեր ի նըպաստ:

Նկատի ունենալով այս բոլոր պարագաները, դիտողին համոզումը առաւել ևս կը զօրանայ և իր հաւատքը՝ Անգլիոյ բանուորական զարթնումին վրայ՝ կը դառնայ աւելի հոստատուն: Եթէ միայն Անգլիոյ բանուորական ոյժը, կազմակերպուած, հասնի այն քանակին ու աստիճանին, որու մէջ կը գտնուի այսօր Գերմանիա, յաղթանակը անտարակուսելի է հոս, որովհետեւ երկրին պայմանները չափէն աւելի բարենպաստ են:

Վերջ մը դնելէ առաջ այս համառօտ տեսութեան, պարտաւորուած կզգամ յիշել հոս Անգլիոյ բանուոր դատակարգին համար անխոնջ գործող ամէնէն նշանակելի ու հետաքրքրական դէմքերէն մէկը—Տիկին Կոմսուհի Վօրիքի, որ արժանի է ամէն յարգանքի:

Լէյդի Վօրիք սէնթիմէնթալ և ունայնախօս գործիչ մը չէ: Իր գործունէութիւնը քաղմակողմանի է, հզօր ու արդիւնաւոր:

Հայն ու աւելի մէկին գաղափար մը տալու համար այս իգէալիստ տիկնոջ վրայ, պիտի ջանամ քիչ մը մօտէն ծանօթացնել զինքը, առանց նիւթիս բնաբանէն շեղելու:

Կոմսուհի Վօրիք չէ անոնցմէ՝ որոնք կեանքի բովանդակ թարմութիւնը հաճոյքով ու զեղխանքով վատնած, վերջնալոյսի ժամերուն իրենց ապաստան կընտրեն խաղաղ անկիւն մը՝ ապաշաւի օրեր անցնելու, ինչպէս երբեմնի ազնուականութեան մէջ օրէնք էր դարձած, իրենց փախստարան ընտրելով վանա-

տան մը չոր ու մութ պատերը: Եւ ոչ ալ նիւթական կամ այլ տաղնապաներ մղած են զինքը իր բարձր դիրքէն կամաւոր ինքնազոհումով մը իջնել մինչև արևելեան Լոնդոնի գարշահոտ ու ապականուած փողոցները և անծանօթ աշխարհէ մը եկող աւետարեւր հրեշտակի մը նման այն տեղի սովածահ բնակիչներուն արիութիւն, ինքնագիտակցութիւն և անողոր պայքար բարոզել ներկայ տիրող կարգերուն դէմ:

Լէյդի Վօրիք, բաղդի բարեգուշակ դիպուածով մը, օժտուած է այն ամէնով՝ ինչ որ մէկը կրնայ երբէք բաղձալ անհատական երջանկութեան համար:

Ըլլալով դերկոմսի մը յաջիկը և ամենէ աւելի, արտակարգօրէն գեղեցիկ, իր երեսմը արիստօկրատ դասակարգի մէջ մեծագոյն յալթանակ մըն է եղած դեռ առաջին օրէն: Առանց անոր երեկոյթ, պարահանդէս, և այն առանց ծաղկի դարուն կը նշանակէր: Ներկայ թագաւորի երեկոյթները—այն ատեն Վալէսի իշխան—առաջնորդող ապագայ Լէյդի Վօրիքն էր—դահլիճներու և պարասրահներու շարժուն ոգին, իր սովորական զուարթագիւղ և ոստոստուն բնաւորութեամբ:

Այսպիսի սիրուած ու փայփայուած գեղեցկութիւն մը բնական է որ անթիւ խնդրարկուններ ունենար—լօրդեր, դուքսեր, իշխաններ, հարուստներ, ամէն դասակարգէ և գոյնէ սակայն ինք լծակից ընտրեց լօրդ Բրուք, կոմս Վօրիքի,—ամէնէ հին ու պատմական տունը, որոնցմէ մեծաթիւ թագաւորներ են եկած: Իր ամուսնութենէն վերջ, թէպէտև նորէն ամէնուն պաշտելին, այսուհանդերձ, ժամանակի լաւագոյն մասը նուիրեց ամուսնոյն կալուածներու քննութեան և հետաքրքրուել սկսան իր իշխանութեան ներքև գտնուող ժողովրդին կեանքով:

Երբեմնի մշտապտուրթ, վարվուուն և երեկոյթներէ անպակաս դիցունին դարձաւ տակաւօրէն մտածկոտ, շրջահայեաց ու նախորդ կեանքի ճանապարհէն հեռու մնացող: Սա յառաջացուց իր հակառակորդներու, ինչպէս նաև բարեկամներուն մէջ ծաղրանքի, արհամարհանք և խժըրծանքի նիւթ, որոնցմէ ազդուելու պատրաստակամութիւն բնաւ ցոյց չէր տար տիկին Վօրիք: Աւելի մեծ ու վսեմ իդէալ մը կը տանջէր իր միտքը: Մտնելով ժողովրդին մէջ, տեսած էր զրկանքի ու թշուառութեան զարհուրելի պատկերներ, ճանչցած անոնց կեանքը մօտէն և ըլլալով զգայուն հոգի մը՝ այդ օրէն մոռնալ սկսած անպէտ ու զեղիւ կենցաղը և բացած նոր էջ մը գործունէութեան:

Լէյդի Վօրիքի սրտին ամէնէ մօտիկ ծրագիրը եղած է ամուսնի ներկայ աննկարագրելի դրութեան բարուորումը և այս նպատակով ալ իր գաւառին մէջ բացած է շարք մը

գալորոցներ, տարրական, բարձր ու թէխնիքական և հոն, աղ-
ջիկ ու տղայ կուսանին բոլորովին նոր ու ընկերավարական
սիստեմի վրայ: Եթէ Լէյդի Վօրիք սկսէր իր գործունէութիւ-
նը անափառ երազներով և ողորմութիւն բաշխելու եղանակով,
թերեւ, ի՞նչ հասնէր ներկայ դիրքին և ի՞նչ ալ արժանանար այս-
քան գնահատման:

Իր անվկանդ եռանդն ու աւելնը որ երբեմն կը զոհուէր
անհոգ ժամանցներու, փոխադրեց ներկայ հետեւած գաղափարին
և արդիւնքը այն եղաւ որ վերջ ի վերջոյ, մէկ կողմ նետե-
լով ազնուական դասակարգ, ղեղի կեանք, ապուշ շապլում,
անպէտ ժամանցներ, եկաւ փարեցաւ բանուորական Կարմիր
Դրօշին՝ որպէս ամէնէ խիզախ ու աներկիւղ պրօպագանդիստ
մը:

Նշանակելի է գիտնալ Լէյդի Վօրիք բանուորական Ան-
կախ Կուսակցութեան ալ չէ որ կը պատկանի, որոնք բաղա-
տաբար չափաւոր ու խաղաղարարոյ են ճանչցուած, այլ սօ-
ցիալ-դեմօկրատներուն,—փոքրամասնութիւնը բանուորական
երկու հատուածներէց,—կրելով վրանին սօցիալիստ անունը
և կարմիր դրօշի անունը յաճախադէպ կրկնելուն համար,
ինչ որ քիչ մը վախցնէ տգէտ դասը և հին նախապաշարման
խրտուիլակը երևան կը հանէ:

Եթէ ամէն ոք լուէ յիդափոխական կոուր նկատմամբ, Լէյ-
դի Վօրիք պատրաստ է միշտ յիշել և, Անգլիոյ մէկ ծայրէն
միւսը կը շրջի ան որպէս պրօպագանդիստ բարոզելով,
խնդրելով, առաջարկելով ու հրամայելով զրկուած դասակար-
գին համախմբուիլ Կարմիր Դրօշին շուրջը ու մէկ ու ուժեղ
հարուածով մը տալալիլ տիրող անհաւասար կարգերը և ստեղ-
ծել ճամէնուս բաղձալի շրջան մը: Չկայ աւելի մեծ հաճոյք
մը քան լսել իր լաւատես առողջանութիւնը «մեր մօտաւօր
յաղթանակին» վերաբերմամբ, և բանուորներ, նախ սկսպտիկ,
այժմ գրեթէ կը պաշտեն զինքը իբրեւ թագուհի մը, համո-
զուելով իր անկեղծ իղձերուն: Սօցիալ-Դեմօկրատ միու-
թեան պատկանող մի քանի անդամներ, որոնք կը գտնուին
այսօր պարլամէնթական նստարաններուն վրայ, իրենց յաղ-
թանակը միայն և միայն կը պարտին Լէյդի Վօրիքի անխոնջ
պրօպագանդին այնպիսի շրջանակներու մէջ՝ ուր շատ քիչեր
պիտի բաղձային մտնել ու քարոզել: Իսկ այն անմիտ չարա-
բանութիւնները որ երևան եկան այդ պահուն, որպէս թէ տի-
կին Վօրիք 5—600 ոսկիի գոհարեղէն էր ծախած ընկերավարա-
կան պարլամէնթական թեկնածուներուն օգնելու համար, թէև
ճշմարտութիւն, այսուհանդերձ թշնամիներու կողմէ հրապա-

րակուած բամբասանքներ էին՝ լոկ ծաղրանքի նոր նիւթ մատակարարելու համար: Սակայն Լէյդի Վօրիք այսպիսի մանր և նոյն իսկ խոշոր թշնամանքներէ յուսահատող մը չէ: Ոչինչ կրնայ շեղել զինքը իր այժմու ճանապարհէն, ոչ նոյն իսկ ամուսնական պարտաւորութիւնները, թէև տակաւին կապրի իր կոմս ամուսնոյն հետ, բոլորովին սիրով ու երջանիկ:

Իր մասին աւելի լաւ գաղափար մը կարելի է կազմել հետևեալ յայտարարութենէն:—«Մի քանի տարիներէ ի վեր իմ համակրանքս եղած է դէպի ընկերվարականները (սոցիալիս), այսինքն, ճշմարիտ բանուորական կուսակցութիւնը Անգլիոյ: Մէկ պատճառը որ կարողութեանս չափ կօգնեմ այդ կուսակցութեան՝ այն է թէ՛ չեմ կարծեր որ Անգլիոյ երկու հսկայ քաղաքական կուսակցութիւններէն և ոչ մէկն ալ բաւականաչափ ռամկապետական է բանուորական շահերու բարեփոխումով զբաղելու, մինչև որ չստիպուի այդ ընել հզօր ու միացեալ բանուորական ներկայացուցչութեան մը ներկայութեամբ՝ երեսփոխանական ժողովին մէջ, և կը յուսամ ի վերջոյ բանուոր կուսակցութիւնը այնպիսի քօնթրօլ մը պիտի ստանայ հոն որ պիտի կարողանայ երկրի տնտեսական պայմանները բոլորովին տարբեր կրողանի մը վրայ դնել»:

Ինչպէս վերև յիշեցինք, Լէյդի Վօրիք ջերմ պաշտպան մըն է աղքատ մանուկներու տէրութեան կողմէ հոգացման (state maintenance) հարցին և այդ կէտին վրայ գրած է շարք մը բրօշուրներ: Կընդունի թէ անօգուտ ու ֆլասակար է մանկան ուղեղը ուսմունքով յոգնեցնել ճգնել՝ երբ անոր ստամոքսը պարապ է*):

Այս է ահա Լէյդի Վօրիքի, «կոմսուհի սոցիալիստին» գաղափարը և գործունէութիւնը: Դեռ անցեալները անձամբ լսեցի ինքըզինքը:—«Մենք աշխատաւորներս յուսահատելու չենք, կըսէր, որովհետև մեր գատը բնական ու անժխտելի է: Յեղափոխական Կարմիր Դրօշակին փարելէս ի վեր ունէ ճիգ խնայած չեմ և կը յուսամ շարունակել անոր ծալքերուն տակ: Թշնամանք ու արգելքներ կասեցնելու չեն մեզ, որովհետև մերն է ապագան»:

Անգլիոյ բանուորական կուսակցութիւնները կը կարօտին մի քանի համաման գործիչներու, և ներկայ նշանները կապացուցանեն որ պիտի ունենան շուտով, որովհետև ակ ջախ-

*) Միակ Լօնդօն առօրեայ տասնեակ հազարաւոր մանուկներ և տղաքներ դպրոց կերթան՝ առանց նախաճաշի և ճաշի, կամ մէկ-երկու շերտ հացով միայն:

ջախուած է նախապաշարեալ ատելութիւնը, ալ չեն հասկնար բանուոր անուամբ պարիսներ, այլ դառակարգ մը՝ որ իրաւունք ունի պահանջելու բաժինը իր աշխատութեան, բաժինը իր արդիւնարեւութեան, մասնակցութիւնը իր ստեղծած վաշխքներուն, որ կը շնորհին մարդկութեան այն երջանկութիւնը որ կարգ մը ներշնչուած ապուշներ անտեսանելի ու անգոյ աշխարհներու մէջ վայելել կերպզեն, թողլով ներկայի միակ ու իսկական բարիքները պարագիտներու և շտհագործողներու:

Այս է ուրեմն Անգլիոյ բանուորական զարթնումի անցեալն ու ներկան իր ընդհանուր գծերուն մէջ—զարթնում մը որ բոլորը յանկարծակի բերաւ և որուն պատասխանատուութիւնը մերը չէ, կըսէ ամէնէ եռանդուն առաջնորդը Բանուորական Կուսակցութեան, քանի որ իրենք անմիտ նախագուշակումներով ինքնախար, էին եղած: Միւսոյն յուսախաբութիւնը պիտի տեղի ունենայ երբ նոր ընտրութիւններ պատահին, կը շարունակէ, քանի որ վերստին համանման սնոտի բանդագուշանքներով կապրին մեր գործունէութեան և յարատեւութեան նկատմամբ: Մենք որ ամբողջ 20 տարիներ պայքարած ենք այս դատին համար, վերջին խրոխտ զարթնումը ընաւ անակընկալ մը չէ մեզի, ինչպէս և չեն գալիք մեծագոյն յաղթանակները, որովհետեւ, կը յարէ յիշեալ յօդուածագիրը, «Բանուոր Կուսակցութիւնը տրամաբանական ու անխուսափելի արգելեւքն է ժողովրդական քուէին... Դա արտաքին ու տեսանելի ասպացոյցն է անժառանգ անմկապետութեան որոշման՝ ունենալու կառավարութիւն մը ժողովրդային, ժողովուրդէն ու ժողովրդէն համար...» հիմա որ առիթները բազմապատկուած են, հիմայ որ կը ներկայացնեն կայսերական պարլամենտին մէջ հեղինակաւոր ու ազդու առանձին ոյժ մը...

Այս տեսութիւնը՝ որ ջանացինք կարելի եղածին չափ ազատ պահել թէօրիական կնճռոտութիւններէ, ճիշդ ինչպէս տեղւոյս բանուորական մի քանի հատուածները կընեն՝ անտեղի ներքին վէճերու առիթ չտալու համար, կը յուսամ պիտի կրնայ ամփոփ դադափար մը տալ տիրող ներկայ դրութեան վրայ Անգլիոյ բանուորական դատին վերաբերմամբ:

Մեր սոյն անդրանիկ յօդուածը «Մուրճ»ին, սահմանուած չըլլալով առաջինն ու վերջինը, Անգլիոյ ընկերական հարցերու այլ և այլ խաւերը հետազօտած պահներնուս մէկէ աւելի անգամներ առիթը պիտի ունենանք կրկին անդադառնալու այս խնդրին, ու այնպիսի կէտեր՝ որ թողուած ու անտեսուած են հոս՝ պիտի աշխատինք աւելի լայն ու մանրամասնօրէն

բացատրիլ այնտեղ: Որովհետև, մեր կարծիքով, չկայ ընկերական հիմնական ու արդիւնաւոր բարեփոխման նպատակ ունեցող հարց մը այս պահուս՝ որ անպայմանօրէն կապուած չը լինի բանտւորական մեծագոյն հարցին, կամ, աւելի ճիշտ է ըսել, յառաջ չբերուի այս դատին ուխտեալ մարդիկ հանդիսացող առաջնորդներու կողմէ, որոնք միայն ընդունակ են զգալու էականը, անհրաժեշտն ու հրամայողականը ժողովրդի իսկական պահանջներուն:

Մինաս Յոյա՛կ

Լօնդօն

ԵՐԿԻՐԸ ՏԱՐԱԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ *)

Երկրի արեղակնային դիրքը—Երկրի բացարձակ դիրքի մասին տարածութեան մէջ մենք ոչինչ չենք իմանում, եթէ ոչ՝ որ նա որպէս թէ կորած է մի անհունութեան մէջ, որը չի կարող ունենալ ոչ մի սահման:

Երկիրս մի գունդ է, շաղկապուած մի խումբ դիւ ևս թերի ճանաչուած այլ մոլորակների հետ միասին մի աստղի՝ Արեգակի, որի շուրջը բոլոր այս մոլորակները պտտում են իրենց յետևից ձգգելով մի կամ մի քանի երկրորդական մոլորակներ: Արեգակնային ամբողջ համադրութիւնը կազմում է մի մասը այն հեռւոր սպիտակ կէտերի նման երևացող աստղերի, որոնք պտոյտ են գալիս հազարներով տարածութեան մէջ և որոնց ճանաչուած թիւը անցնում է 50000-ից: Սպիտակ շիկացած երկաթի նման փայլուն աստղերը, որոնք մեզ շրջապատում են, միասին վերցրած կոչւում են ծիր կաթին, որը պարունակում է մերի նման հազարաւոր արեգակներ: Այն Արեգակը նոյնիսկ, որի շուրջը պտոյտ է գալիս Երկիրը, բնաւ անշարժ չէ. մի արագ շարժումն տանում է նրան

*) Ֆրանսերէնից թարգմանած այս գրութիւնը ամբողջ գաղափար կը տայ մեր այն ընթերցողներին, որոնք հնարաւորութիւն չեն ունեցել Երկրի մասին գիտութեան խօսքը լսելու: Մ. Խ.